

Verduidelijking in de *Bijbel in Gewone Taal*

Dit artikel gaat in op de verduidelijking die de BGT biedt. Het gaat altijd om verduidelijking met behulp van informatie die aan de brontekst zelf ontleend wordt.

Norm van duidelijkheid en begrijpelijkheid

Het doel van het project Bijbel in Gewone Taal is om een bijbel beschikbaar te stellen die leesbaar en begrijpelijk is voor een zo groot mogelijk lezerspubliek. Deze vertaling moet zowel wat betreft taalgebruik als wat betreft betekenis toegankelijk zijn, zodat iedereen die behoefte heeft aan een begrijpelijke bijbel, ermee uit de voeten kan. Aan dit doel is een algemene vertaalnorm gekoppeld die al het vertaalwerk stuurt: de norm van duidelijkheid en begrijpelijkheid. De tekst moet niet alleen technisch leesbaar zijn, maar de lezers ook in staat stellen om met succes de bedoelde betekenis te achterhalen. Dat vraagt om gebruik van gewone taal en heldere zinnen, maar ook om een duidelijke structuur, een logische samenhang en duidelijkheid met betrekking tot concepten, voorstellingen en retorisch en metaforisch taalgebruik.

Iedere vertaling is de uitkomst van een oneindig aantal vertaalbeslissingen, die bewust of onbewust gemaakt kunnen zijn. Het resultaat kan beoordeeld worden in termen van winst en verlies ten opzichte van de brontekst, waarbij de doelstelling van een vertaling een belangrijke factor is voor de weging van winst en verlies.

Deze bijdrage behandelt een aantal voorbeelden die laten zien wat de consequenties zijn van de norm van duidelijkheid en begrijpelijkheid. De eerste voorbeelden betreffen concepten die deel uitmaken van de bijbelse voorstellingswereld, maar voor de gemiddelde hedendaagse lezer ontoegankelijk zijn. De tweede categorie betreft voorbeelden van zaken en situaties die voor de oorspronkelijke lezers vanzelf spraken, maar voor de huidige lezers niet. De derde serie voorbeelden betreft beelden die in de bijbelse voorstellingswereld een vaste betekenis hadden, maar in de huidige cultuur niet, of niet meer dezelfde.

De BGT kan in zulke gevallen een verduidelijkende weergave bieden. De verduidelijking betreft steeds het expliciet maken van informatie die impliciet in de tekst aanwezig is of daarin wordt verondersteld. Het betreft verduidelijking met behulp van informatie die ontleend wordt aan de tekst, en die tot doel heeft de achterstand van de huidige lezer ten opzichte van de oorspronkelijke lezer op te heffen. Het gaat dus om vertaalhandelingen.

Verduidelijking van bijbelse concepten

De voorstellingen en concepten van de bijbelse teksten zijn niet per definitie te moeilijk voor de BGT. Ter illustratie: in de BGT staan zinnen als: 'Alleen God kan de zonden van mensen vergeven.' Bovendien zal de BGT een woordenlijst bevatten waarin bepaalde bijbelse termen, die onmogelijk vermeden kunnen worden, worden toegelicht. Daardoor kunnen bijvoorbeeld de begrippen 'rein' en 'onrein' gebruikt worden, zoals in de aanduiding 'onrein voedsel' of 'onrein vlees'.

Veel bijbelse concepten hebben echter verduidelijking nodig. Een voorbeeld is de weergave van de term *berit/diathèkè*, traditioneel weergegeven als 'verbond'. Die term behoort niet tot de gewone taal en is voor velen niet meer dan een vage theologische notie. In de bijbelse teksten functioneert de term doorgaans juist in een concrete betekenis, die expliciet gemaakt kan worden door te

onderscheiden tussen 'afpraak' en 'belofte' (of: 'wat God beloofd heeft'). De volgende vergelijkingen tussen de *NBG-vertaling 1951* (NBG 1951) en de BGT laten dat zien:

Genesis 9:8-9, 11

NBG 1951 En God zeide tot Noach en tot zijn zonen met hem: Zie, Ik richt mijn verbond op met u en met uw nageslacht, (...). Ik dan richt mijn verbond met u op, dat voortaan niets dat leeft, meer door de wateren van de zondvloed zal worden uitgeroeid, en dat er geen zondvloed meer wezen zal, om de aarde te verdueren.

BGT Verder zei God tegen Noach en zijn zonen: 'Nu ga ik een belofte doen aan jullie en aan de mensen die na jullie leven. (...) Ik beloof dat ik de mensen en de dieren nooit meer zal doden door een grote overstroming. Er zal nooit meer een overstroming komen die de hele aarde verwoest.

Deuteronomium 4:23

NBG 1951 Neemt u ervoor in acht, dat gij het verbond van de HERE, uw God, dat Hij met u gesloten heeft, niet vergeet.

BGT Vergeet nooit de afspraak die de Heer, jullie God, met jullie gemaakt heeft.

Het concept *berit* draagt deze twee aspecten in zich, en het is binnen een concrete context doorgaans goed te bepalen welk van de twee op de voorgrond staat. Dankzij deze aanpak wordt veel duidelijker wat er wordt bedoeld.¹

De verduidelijking van bijbelse concepten is niet alleen een kwestie van het gebruik van bekende woorden. Als voorbeeld: de bijbelse aanduiding 'de dag van de Heer' bevat geen moeilijke woorden; toch is de betekenis ervan niet direct duidelijk. De aanduiding verwijst naar Gods machtige ingrijpen in de wereld. De aard van zijn ingrijpen (vernietiging, straf, oordeel) wordt duidelijk in de specifieke context. Om het concept zelf goed op de lezer over te brengen, kiest de BGT ervoor om 'de dag van de Heer' weer te geven als: 'de dag dat de Heer komt'.

Amos 5:18

NBG 1951 Wee hun, die verlangen naar de dag des HEREN! Wat toch zal de dag des HEREN voor u zijn? Duisternis is hij, en geen licht!

BGT Jullie verlangen naar de dag dat de Heer komt. Maar wat zal die dag brengen? Alleen donker en geen licht.

Ook andere bijbelse concepten worden in de BGT op een nieuwe, verduidelijkende manier weergegeven, zoals *basilea tou theou* als 'Gods nieuwe wereld' en *ho logos* in Johannes 1 als 'Gods Zoon'. Deze vertaalkeuzes zijn toegelicht in eerdere artikelen in deze serie.²

Verduidelijking van de situatie

De norm van duidelijkheid en begrijpelijkheid vereist dat mogelijke misvattingen, als dat kan, voorkomen worden. Culturele vooronderstellingen in de tekst moeten daarom soms worden verduidelijkt als ze niet algemeen bekend zijn. Een voorbeeld betreft de uitingen van rouw uit de bijbelse cultuur, die ons onbekend zijn: je kleren scheuren, aarde/zand over je hoofd gooien, in het stof gaan liggen, je hoofdhaar en baard afscheren, enzovoort. Het is in bepaalde gevallen nuttig om duidelijk te maken wat er met het genoemde gedrag wordt uitgedrukt, door de expliciterende frase 'als teken van rouw' te gebruiken.

Jesaja 15:2b

NBG 1951 In Nebo en Medeba jammert Moab; ieders hoofd is kaal geschoren, elke baard is afgesneden.

BGT Alle Moabieten huilen om de steden Nebo en Medeba. Iedereen heeft zijn hoofd kaalgeschoren en zijn baard afgeknipt, als teken van rouw.

Zonder verduidelijking blijft de tekst duister, of kan die zelfs verkeerd worden opgevat. In 2 Samuel 1:2 komt een soldaat uit het leger van Saul bij David enkele dagen nadat het leger van Saul verslagen is, waarbij Saul en Jonatan de dood hebben gevonden. De meeste vertalingen typeren de man als volgt: 'met gescheurde klederen en aarde op zijn hoofd' (NBG 1951). Dit kan gemakkelijk worden opgevat als gevolg van de ontberingen die deze man heeft ondergaan. De BGT biedt hier een verduidelijkende weergave waarin de achterliggende intentie expliciet is gemaakt: 'Als teken van rouw had hij zijn kleren gescheurd en zand over zijn hoofd gegooid.'

Allerlei omstandigheden blijven impliciet in de bijbelse teksten omdat ze ooit voor zich spraken. Voor de hedendaagse lezer kan zoiets echter een barrière vormen. In zulke gevallen kan de BGT een verduidelijkende weergave bieden. Dat geldt bijvoorbeeld voor Romeinen 14:1-2, waar een kwestie aan de orde komt die voor de geadresseerden van deze brief duidelijk was, maar voor de huidige lezers cryptisch is:

NBG 1951 Aanvaardt de zwakke in het geloof, maar niet om overwegingen te beoordelen. De een gelooft, dat hij alles eten mag, maar de zwakke eet plantaardig voedsel.

De juiste betekenis zal de meeste lezers ontgaan. 'Zwak in het geloof' wordt vaak geassocieerd met twijfel – bijvoorbeeld twijfel of Jezus echt uit de dood is opgestaan. En het eten van uitsluitend groente kennen wij als een vegetarische levensstijl. Het verband tussen de zinnen is niet duidelijk, en de eerste zin lijkt bovendien geformuleerd als een tijdloze regel waardoor de lezer zich direct aangesproken zou moeten voelen. *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV) geeft de lezer iets meer in handen om deze tekst te vatten:

NBV Aanvaard mensen met een zwak geloof zonder hun overtuiging te bestrijden. De een gelooft dat hij alles mag eten, maar iemand die een zwak geloof heeft eet alleen groente.

Het verband tussen de twee zinnen is nu duidelijk: een zwak geloof hebben en alleen groente eten gaan samen op. Zulke mensen moeten, volgens Paulus, aanvaard worden zonder dat hun overtuiging bestreden wordt.

Toch blijven er vragen. Wie worden hier aangesproken? Wie moet wie aanvaarden en om wat voor aanvaarding gaat het? Waarom worden mensen die alleen groente eten, aangeduid als mensen met een zwak geloof? De informatie die op deze vragen een antwoord biedt, is impliciet aanwezig in de tekst. De woorden van Paulus hebben betrekking op de situatie van de christenen in Rome. Met de meervoudsvorm van de imperatief, *proslambanesthe*, 'accepteert!', richt Paulus zich tot de christenen in Rome, maar niet tot hen allemaal. De kwestie is juist dat er op dit punt onderlinge verschillen bestaan. Terwijl de meerderheid, net als Paulus zelf, zonder problemen 'alles' eet, is er een bepaalde groep die alleen 'groente' eet. Dit is een wat verhullende manier van spreken. De kwestie is dat de meerderheid vlees eet dat in de ogen van een minderheid onrein is. Paulus' grootste angst is dat dit geschil de christelijke bijeenkomsten – die immers uit gezamenlijke maaltijden bestaan – zal doen ontsporen en daarmee de eenheid van de kerk in gevaar brengt. Daarom drukt hij de meerderheid op

het hart om degenen die zich ver willen houden van wat volgens hen onrein vlees is, van harte welkom te laten zijn in de christelijke bijeenkomsten, en, simpel gezegd, het menu aan hun overtuiging aan te passen.³

De cruciale informatie om Paulus' woorden goed in te schatten is dus in de tekst aanwezig. Het ligt verscholen achter de vorm *proslambanesthe* met object ('zorg dat zij welkom zijn!'), waarbij degenen tot wie Paulus zich richt niet christenen in het algemeen zijn en ook niet alle christenen in Rome, maar de meerderheid van de christenen daar, die hun medechristenen die een andere overtuiging zijn toegedaan, de ruimte moeten geven. Bovendien zit er achter het verhullende taalgebruik 'alles eten' en 'groente eten' de heikele kwestie verscholen van het al dan niet mogen eten van onrein vlees. Dit was duidelijk voor de geadresseerden – het betrof hun eigen situatie – maar niet voor de huidige lezers. Het is mogelijk om deze impliciete informatie expliciet te maken en een duidelijker weergave van deze verzen te bieden:

BGT De meesten van jullie geloven dat christenen alles mogen eten. Maar sommigen hebben niet zo'n sterk geloof. Zij geloven dat christenen geen onrein vlees mogen eten. Zorg ervoor dat ook zij welkom zijn als jullie bij elkaar komen. En maak geen ruzie over dat soort verschillen.

Verduidelijking van metaforen

De laatste groep voorbeelden betreft de omgang met metaforen. Metaforen staan bekend als moeilijk vertaalbaar. Dat leidt vaak tot een voorzichtige vertaalaanpak waarbij men beeld en stijlform zo veel mogelijk intact laat. De doelstelling van de BGT vraagt echter om een andere benadering. Niet alleen omdat het beperkte lexicon een 'letterlijke' vertaling vaak onmogelijk maakt, maar vooral omdat de diepe culturele inbedding van metaforen ze voor de hedendaagse lezer veelal ongrijpbaar maakt.

De BGT heeft uiteraard niet als doel om de bijbelse teksten te ontdoen van hun metaforen, maar ook hier geldt de algemene norm van duidelijkheid en begrijpelijkheid. Indien mogelijk worden metaforen gehandhaafd (zie onder), maar vaak is een andere vertaaloplossing vereist.

Dat een omzetting in gewone woorden alleen niet de oplossing biedt, wordt duidelijk uit het volgende voorbeeld:

Psalm 94:20

NBG 1951 Hebt Gij (Here) iets gemeen met de zetel van het verderf?

Een herformulering in gewone woorden brengt ons niet dichterbij de strekking van de zin. Een 'troon/stoel van ellende' is niet veel duidelijker dan een 'zetel van het verderf'. En ook als de retorische vraag wordt omgezet in een stellende uitspraak en het werkwoord wordt vereenvoudigd, blijft onduidelijk wat er bedoeld wordt:

U hebt niets te maken met de stoel van ellende!

Het punt is dat 'zetel' hier staat voor 'rechtspraak' en dat 'verderf' staat voor oneerlijke rechtspraak ten gevolge waarvan onschuldigen te gronde worden gericht. De essentie hiervan wordt in de weergave van de BGT getroffen:

BGT Heer, u bent geen vriend van slechte rechters.

Het is duidelijk welke vertaalhandeling hier is verricht: in plaats van het beeld zélf is de strekking van het beeld weergegeven. Dat verschaft de lezer de gewenste duidelijkheid.

Behoud van de metafoor

Nu is het beslist niet zo dat *alle* bijbelse metaforen op deze manier, 'naar hun strekking', worden weergegeven in de BGT. In een aanzienlijk deel van de gevallen kan de metafoor in de vertaling gehandhaafd blijven. Als dat mogelijk is, verdient die optie de voorkeur. Dit betreft de metaforen die direct herkenbaar zijn, dat wil zeggen: metaforen die in onze cultuur een vergelijkbare inbedding hebben als in de bijbelse cultuur, en die functioneren op het niveau van gewone taal. Voorbeelden van zulke metaforen zijn 'hart', de tegenstelling 'licht' en 'donker', en het beeld van de juiste 'weg'.

Psalm 9:2

BGT Heer, met heel mijn hart wil ik u danken.

Psalm 36:2

BGT Slechte mensen horen de stem van het kwaad diep in hun hart.

Jesaja 9:1

BGT Het volk dat nu in het donker leeft,
zal een schitterend licht zien.
Een mooi en helder licht gaat schijnen
in het land waar het eerst nog donker was.

Psalm 139:24

BGT Kijk of ik leef zoals u dat wilt,
en leid me op de weg die u wijst.

In andere gevallen kunnen complexe metaforen worden omgezet in meer eenvoudige metaforen:

Deuteronomium 10:16

NBV Besnijdt daarom uw hart en wees niet langer halsstarrig.
BGT Wees daarom niet langer ongehoorzaam, maar open je hart voor God.

In veel gevallen is het echter nodig om de impliciete betekenis expliciet te maken. Dat kan op meerdere manieren. De twee meest gebruikte strategieën worden hier besproken.

Omzetting in vergelijking

In de eerste plaats kan een metafoor worden omgezet in een vergelijking waarbij het zogenoemde *tertium comparationis* wordt geëxpliciteerd.

Spreuken 6:23

NBV Want de lessen van je vader en je moeder zijn een lamp,
een licht dat je vermaant en de weg wijst naar het leven.
BGT Want de lessen van je vader en moeder wijzen je de weg in je leven. Net zoals een lamp
je de weg wijst in het donker.

Jesaja 7:18-19

- NBV Op die dag zal de HEER de vliegen van de verste waterstromen van Egypte bijeenfluiten, en uit Assyrië een zwerm bijen. Ze zullen allemaal komen en neerstrijken in steile rivierdalen en in rotsspleten, bij iedere drinkplaats en op elke doornstruik.
- BGT Als die tijd komt, stuurt de Heer een leger vanuit Egypte. En hij stuurt ook een leger vanuit Assyrië. Die legers zullen overal komen! Net zoals vliegen en bijen overal komen: bij de rivieren, tussen de rotsen in de bergen, en zelfs tussen de planten en op alle plekken waar water is.

Jesaja 40:6b-7a

- NBG 1951 Alle vlees is gras, en al zijn schoonheid als een bloem des velds. Het gras verdort, de bloem valt af, als de adem des HEREN daarover waait.
- NBV De mens is als gras, hij bloeit als een veldbloem. Het gras verdort en de bloem verwelkt wanneer de adem van de HEER erover blaast.
- BGT (...) de mensen [zijn] zo zwak als bloemen in het gras. Als de Heer met zijn adem over het gras blaast, dan verdroogt het, en de bloemen gaan dood.

In Jesaja 40:6 biedt ook de NBV al enige verduidelijking, 'de mens is *als* gras'. Maar het is alleen de BGT die steeds expliciet maakt waar de vergelijking om draait.

Deze vertaaltechniek wordt veel gebruikt in vertalingen die de culturele kloof willen overbruggen die gaapt tussen de wereld van de brontekst en die van het doelpubliek. Een dergelijke doelstelling overlapt deels met de doelstelling van duidelijkheid en begrijpelijkheid van de BGT.

Natuurlijk is deze aanpak niet altijd makkelijk te realiseren. De term vergelijkingspunt of *tertium comparationis* suggereert een eenduidigheid die er niet altijd is. Metaforen worden gekenmerkt door meerduidigheid en ambiguïteit; niet alleen dragen ze betekenis, maar ze genereren ook nieuwe betekenis. Vanwege deze 'open-endedness' van metaforen spreken velen liever niet van één vergelijkingspunt, maar van een reeks van sterkere en zwakkere 'implicatures', datgene wat er allemaal in meeklinkt. De open-endedness van metaforen heeft echter betrekking op hun potentiële betekenis, die men niet moet verwarren met de actuele betekenis van een metafoor in een concrete tekst. Doorgaans klinkt daarin niet de hele reeks van mogelijke implicatures mee, en ook als er meer dan één aspect meeklinkt, is het vaak met enige studie wel te bepalen wat in het betreffende geval de meest prominente implicature is. Het is dus in praktische zin goed mogelijk om metaforen in de bijbelse teksten om te zetten in vergelijkingen en het vergelijkingspunt te expliciteren.

Deze aanpak heeft als nadeel dat ze de leesbaarheid van de tekst in de weg kan staan. Dat is het geval bij passages die vol metaforen staan, en bij veelvoorkomende metaforen met een vaste, gefixeerde betekenis. In die gevallen is het beter om te kiezen voor een weergave van de *strekking* van de metafoor.

Weergave van de strekking

Ook deze aanpak is niet nieuw. Het is een gangbare vertaalpraktijk om 'gelexicaliseerde metaforen', ook wel dode metaforen genoemd, op deze manier weer te geven. Zo wordt het Hebreeuwse *rosj hahar* doorgaans niet weergegeven als 'hoofd van de berg' maar als 'top van de berg', en *safat hanahar/nachal/jam*, niet als 'de lip van de rivier/de zee', maar als 'de oever' of 'het strand'. Van deze vertaalaanpak zal niemand opkijken.

Het is mogelijk om deze aanpak uit te breiden naar metaforen met een min of meer gefixeerde betekenis. Een goed voorbeeld is de metafoor 'rots' (Hebreeuws: *sèla'* of *tsur*), vaak gebruikt als epitheton voor God. Het wordt gebruikt in een vaste betekenis als slaande op Gods kracht die veiligheid en bescherming biedt voor Gods volk. Voor de oorspronkelijke lezers was dit een gegeven.

Door de strekking van de metafoor weer te geven, wordt dat voor de huidige lezers eveneens duidelijk. Rots staat voor beschermer; in de BGT wordt dat de verbale frase 'die mij beschermt'.

Psalm 42:10

NBV God, mijn rots

BGT God, die mij beschermt

Veel bijbelse metaforen hebben een min of meer gefixeerde betekenis. Metaforisch taalgebruik volgt culturele stereotypen waarmee de oorspronkelijke hoorders/lezers vertrouwd waren. Natuurlijk zien we in de Bijbel, vooral in de profetische en poëtische teksten, dat zulke stereotypen ook op nieuwe en creatieve manieren kunnen worden ingezet. Maar daaruit blijkt juist dat de gefixeerde, stereotype betekenis als bekend werd verondersteld.

Een voorbeeld is Jeremia 6:3. Dit vers verwijst – zo blijkt uit de context – naar het rampzalige lot van Jeruzalem, waartoe God heeft besloten.

NBG 1951 Tegen haar trekken op herders met hun kudden, zij slaan rondom tegen haar tenten op, zij weiden af, ieder zover hij reiken kan.

WV 1995 De herders gaan ernaartoe met hun kudden; overal slaan ze hun tenten op; ieder weidt op zijn deel.

Dit vers kan voor moderne lezers gemakkelijk een vredig beeld oproepen: herders komen met hun kudden, om hun dieren te laten grazen. In de *Willibrordvertaling 1995* (WV 1995) domineert dit vreedzame beeld het vers volledig. Maar voor wie het stereotype taalgebruik bekend is, roept dit vers een heel ander beeld op. 'Herders' is een stereotype aanduiding voor koningen, vorsten of leiders, 'hun kudden' staan voor hun legers. Het 'gaan naar' Jeruzalem is een 'optrekken tegen' Jeruzalem; ze komen de stad belegeren. Het woord 'tenten' verwijst direct naar de militaire scène, en staat buiten het pastorale beeld. De frase 'rondom tegen haar' (WV 1995: 'overal') verwijst naar de omsingeling en belegering van de stad. Tot slot is 'weiden' een stereotype aanduiding voor het gewelddadig veroveren, in bezit nemen, en leeghalen van het land.⁴

De BGT geeft de strekking van het stereotype taalgebruik weer. Daarbij gaan enkele beelden van de brontekst verloren, maar het resultaat is een duidelijke weergave:

BGT Ik stuur koningen op Jeruzalem af. Ze zullen met hun legers de stad omsingelen. De soldaten nemen het gebied om de stad in bezit.

In dit geval zou het misleidend zijn om te zeggen: 'Koningen komen met hun legers zoals herders komen met hun kudden.' Het punt is immers dat 'weiden' hier 'grijpen', 'verslinden', 'in bezit nemen', 'gewelddadig innemen' betekent. Een vreedzaam beeld is niet beoogd.

Bij gelexicaliseerde metaforen is het weergeven van de strekking, zoals gezegd, gangbare vertaalpraktijk. Maar ook de toepassing van deze aanpak op metaforen met een min of meer gefixeerde betekenis is niet helemaal uniek voor de BGT. Je ziet dit ook in andere vertalingen. Een illustratie daarvan biedt de tekst waarmee deze paragraaf begint, Psalm 94:20. Niet alleen de BGT kiest hier voor een weergave van de strekking, dat doen ook andere moderne vertalingen, zoals de WV 1995, de *Groot Nieuws Bijbel* (GNB) en de NBV:

WV 1995 Zou U bondgenoot zijn van ontrouwe rechters, die op onrecht broeden in naam van de wet ...

GNB En zou u iets te maken hebben met die onrechtvaardige rechters ...

NBV Kiest u de kant van verdorven rechters, ...

Hetzelfde gebeurt in diverse buitenlandse vertalingen. Dit onderstreept dat de aanpak van de BGT in lijn is met de huidige vertaalpraktijk en met discussies in het veld van (bijbel)vertalen.⁵ Toch is er wel een verschil met de andere vertalingen. Normaliter wordt deze aanpak gezien als 'laatste optie', die alleen in de moeilijkste gevallen wordt toegepast. In de BGT is het een van de gangbare technieken geworden; dit is een direct gevolg van de norm van duidelijkheid en begrijpelijkheid.

Vermeende bezwaren

In de literatuur komen we twee bezwaren tegen die tegen deze praktijk kunnen worden ingebracht. Ten eerste: het wijdverbreide idee dat metaforen onaantastbaar zijn, en daarmee in feite onvertaalbaar. Als ze dan toch vertaald moeten worden, dan is alleen een strikt letterlijke vertaling acceptabel, die de stijlfiguur zo volledig mogelijk intact laat. Vanuit een pragmatische visie op taal en vertalen is het weinig overtuigend om een bepaald aspect van de taal als 'verboden terrein' te verklaren. Alles kan altijd anders geformuleerd worden, dat bewijst de praktijk. Weliswaar kunnen vergaande herformuleringen een aanzienlijk verlies met zich meebrengen ten aanzien van betekenisnuance, stijl en effect. Maar dan moet men zich realiseren dat het 'letterlijk' weergeven van metaforen uit bijbelse teksten net zo goed kan leiden tot verandering van betekenis en effect, wanneer lezers ze niet of niet goed begrijpen. De doelstelling van een vertaling bepaalt welk type verlies men bereid moet zijn te nemen. Een vertaling die vooral de vormen en beelden van de brontaal wil overbrengen, betaalt de prijs van ambiguïteit en soms van onbegrijpelijkheid. Een vertaling die kiest voor duidelijkheid en begrijpelijkheid, moet daarvoor soms beelden uit de brontekst opofferen.

Dan het tweede bezwaar: een verduidelijkende weergave mist zeggingskracht. Degenen die dit bezwaar aanvoeren, erkennen dat het op zichzelf mogelijk is om metaforen te herformuleren en om hun strekking weer te geven in een omschrijvende weergave. Een dergelijke verduidelijkende weergave heet dan 'cognitief adequaat'. Maar, zo wordt benadrukt, zulke weergaven maken een tekst saai, ineffectief en oninteressant.⁶ Een verduidelijkende weergave mist de explosieve klacht van de metafoor. Om het veelgebruikte voorbeeld nog eens aan te halen: 'The expression "No man is an island" has fifty times the voltage of "no one is self-sufficient".'⁷

Dit gaat echter alleen op voor wie de strekking van de metafoor begrijpt. Voor alle anderen blijft de betekenis duister. Dit tweede bezwaar heeft dus, om een ander cliché te gebruiken, een hoog ivoren torengelhalte. Bovendien zou aan dit bezwaar wel eens een sterke onderschatting van de potentie van gewone taal ten grondslag kunnen liggen. Als wij als vertalers van de BGT de afgelopen jaren iets geleerd hebben, dan is het dat gewone taal beslist de potentie heeft om expressief, effectief en, boven alles, direct te zijn.

Conclusie

Een vertaling brengt onvermijdelijk verschuivingen met zich mee ten opzichte van de brontekst. In het geval van de BGT hebben die verschuivingen soms een vergaand karakter. In een groot deel van de teksten is het mogelijk om binnen de conventionele vertaalkaders tot een weergave te komen die voldoet aan de norm van duidelijkheid en begrijpelijkheid. Maar soms – zoals in de gevallen die in deze bijdrage centraal staan – vereist de algemene norm om verder te gaan en om de op zichzelf gebruikelijke vertaaltechnieken ongebruikelijk in te zetten.

De verduidelijking die wordt geboden in de BGT, is gebaseerd op informatie die impliciet in de tekst aanwezig is of door de tekst wordt verondersteld. Dankzij de verduidelijking kan de huidige lezer hetzelfde als de oorspronkelijke lezers konden: de tekst begrijpen. Daarmee biedt de BGT iets nieuws: duidelijkheid en begrijpelijkheid over de hele linie. Natuurlijk gaat dat soms ten koste van

beelden, termen en nuances. Natuurlijk staat het eindresultaat qua vorm verder af van de brontekst dan een traditionele vertaling. Maar de grote winst is dat het de brontekst weergeeft op een manier die voor iedereen begrijpelijk is.

Het doel van de BGT is niet om andere vertalingen te verdringen, maar om iets te bieden wat er nog niet is. Het zou dwaas zijn te menen dat dit de enige juiste manier van vertalen is. Net zo dwaas als de gedachte dat het resultaat van al dit vertaalwerk geen vertaling zou zijn.

Noten

- 1 De aanpak van de BGT is hier dezelfde als die van de *Contemporary English Version*, die onderscheid maakt tussen 'promise' en 'agreement'.
- 2 M.J. de Jong, 'Het echte geluk is voor mensen die weten dat ze God nodig hebben. Want voor hen is Gods nieuwe wereld. Enkele kernbegrippen in de *Bijbel in Gewone Taal*' in: *Met Andere Woorden* 30/1 (2011), 1-13; M.J. de Jong, 'De proloog van Johannes in de *Bijbel in Gewone Taal*' in: *Met Andere Woorden* 31/4 (2012), 27-41.
- 3 J.M.G. Barclay, 'Do we undermine the Law? A Study of Romans 14.1-15.6' in: J.D.G. Dunn, *Paul and the Mosaic Law*, Tübingen 1996, 287-308; P. Spitaler, 'Household Disputes in Rome (Romans 14:1-15:13)' in: *Revue Biblique* 116 (2009), 44-69; R. Jewett, *Romans, A Commentary*, Minneapolis 2007.
- 4 Job 24:21, Psalm 80:14, Jeremia 2:16, Micha 5:5-6, Sefanja 2:7.
- 5 Dick Kroneman, *The Lord is My Shepherd. An Exploration into the Theory and Practice of Translating Biblical Metaphor*, 2 delen, Kampen 2004, 260-316.
- 6 Betreffende auteurs staan genoemd bij Kroneman, 9, 268, 295.
- 7 Citaat van J.V. Taylor (1972), opgenomen in Kroneman, 295.

Geraadpleegde literatuur

James Dickins, 'Two Models for Metaphor Translation' in: *Target* 17/2 (2005), 227-273.

Dr. M.J. de Jong is werkzaam bij het Nederlands Bijbelgenootschap als nieuwtestamenticus.